

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/57/117-121>

Hürü Mollayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0003-2525-033X>
mollayevahuru@gmail.com

Məktəblərdə inklüziv təhsilin səmərəli idarə edilməsi üzrə işin qiymətləndirilməsi

Xülasə

Bu məqalədə məktəblərdə inklüziv təhsilin idarə olunmasının effektivliyi araşdırılır. Inklüziv təhsil, əsas məktəb mühitində xüsusi təhsil ehtiyacları olanlar da daxil olmaqla, bütün şagirdlər üçün təhsilə bərabər çıxışı təmin etməyi hədəfləyir. Tədqiqatda inklüziv təlim proseslərini dəstəkləmək üçün əlçatan infrastrukturun, universal təlim dizaynının və rəqəmsal təhsil resurslarının inteqrasiyasının vacibliyi vurğulanır. Xüsusilə fərdiləşdirilmiş təlim metodlarına və müəllimlərin şagirdlərin iştirakını asanlaşdırmaqda roluna diqqət yetirilir. Məqalədə Azərbaycandakı son inkişaf da təhlil edilir və təhsil resurslarının qeyri-bərabər paylanması, infrastruktur məhdudiyyətləri və inklüziv təhsildə müəllim hazırlığına ehtiyac da daxil olmaqla mövcud çətinliklər müəyyən edilir.

Açar sözlər: *inklüziv təhsil, şagird, qayğı, təlim, metod, təhsilin idarə olunması, xüsusi təhsil ehtiyacları, inklüziv təlim mühiti*

Huru Mollayeva

Azerbaijan State Pedagogical University
Master's student
<https://orcid.org/0009-0003-2525-033X>
mollayevahuru@gmail.com

Evaluation of Work on Effective Management of Inclusive Education in Schools

Abstract

This article examines the evaluation of effective management of inclusive education in schools. Inclusive education aims to ensure equal access to education for all students, including those with special educational needs, within general education environments. The study emphasizes the importance of accessible infrastructure, universal design for learning, and the integration of digital educational resources to support inclusive learning processes. Special attention is given to individualized teaching methods and the role of teachers in facilitating student participation. The article also analyzes recent developments in Azerbaijan and identifies existing challenges, including unequal distribution of educational resources, infrastructure limitations, and the need to improve teachers' professional training in inclusive education.

Keywords: *inclusive education, student, care, training, method, educational management, special educational needs, inclusive learning environment*

Giriş

Müasir təhsil sistemində inklüziv təhsil prinsiplərinin tətbiqi təhsil siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri hesab olunur. Inklüziv təhsil bütün şagirdlərin, o cümlədən xüsusi təhsil ehtiyacı olan uşaqların bərabər və keyfiyyətli təhsil alma hüququnun təmin edilməsinə yönəlmiş yanaşmadır.

Bu yanaşma təhsil mühitinin hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətləri və öyrənmə ehtiyacları nəzərə alınmaqla təşkil edilməsini və onların ümumi təhsil prosesində fəal iştirakını təmin etməyi nəzərdə tutur. İnküziv təhsil yalnız sosial inteqrasiyanı deyil, həm də təhsil sistemində bərabər imkanların yaradılmasını və bütün şagirdlərin potensialının inkişaf etdirilməsini hədəfləyir.

İnküziv təhsilin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi məktəblərdə düzgün idarəetmə mexanizmlərinin formalaşdırılması, təlim mühitinin uyğunlaşdırılması və müasir pedaqoji yanaşmaların tətbiqi ilə sıx bağlıdır. Bu kontekstdə universal təlim dizaynı prinsiplərinin tətbiqi, fərdiləşdirilmiş tədris metodlarının istifadəsi və rəqəmsal resursların təlim prosesinə inteqrasiyası inküziv təhsil mühitinin formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Həmin yanaşmalar müxtəlif öyrənmə üslublarına və fərdi ehtiyaclara malik şagirdlərin təlim prosesində daha effektiv iştirakını təmin etməyə imkan yaradır.

Son illərdə Azərbaycanda inküziv təhsilin inkişafı istiqamətində müəyyən institusional və pedaqoji tədbirlər həyata keçirilmişdir. Məktəblərdə fiziki mühitin əlçatanlığının artırılması, tədris metodlarının təkmilləşdirilməsi və müəllimlərin inküziv pedaqogika sahəsində peşəkar inkişafının dəstəklənməsi bu sahədə aparılan islahatların əsas istiqamətlərindəndir. Bununla yanaşı, inküziv təhsilin praktik tətbiqində bir sıra problemlər də mövcuddur. Xüsusilə məktəblər arasında resurs bərabərsizliyi, infrastruktur imkanlarının məhdudluğu və müəllimlərin inküziv təhsil üzrə əlavə hazırlığa ehtiyacı bu sahədə diqqət tələb edən əsas məsələlərdəndir.

Bu baxımdan məktəbdə inküziv təhsilin səmərəli idarə olunmasının qiymətləndirilməsi və mövcud vəziyyətin elmi əsaslarla təhlil edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məqalənin məqsədi inküziv təhsilin təşkilinin əsas prinsiplərini, təlim mühitinin uyğunlaşdırılması yollarını və bu sahədə mövcud problemləri araşdıraraq onların həlli istiqamətində elmi əsaslandırılmış yanaşmaları müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqat

İdarəetmə inküziv təhsil də daxil olmaqla, həyatın bütün sahələrində vacib bir aspektdir. Yaxşı idarəetmə rahat fəaliyyəti təmin edir. Təhsil insan resurslarının keyfiyyətini artırmaq üçün faydalı bilik və bacarıqların təmin edilməsində mühüm rol oynayır. İndoneziyanın 2003-cü il tarixli 20 nömrəli Fərmanı hər bir vətəndaşın keyfiyyətli təhsil almaq hüququnu təsdiqləyir. Bununla belə, təhsil xidmətlərinə fərdi hüquqlar, xüsusən də xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsili kontekstində hələ də optimal deyil. İnküzivlik ümumi təhsili hamı üçün əlçatan etməyə yönəlmiş və bütün uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşmasına əsaslanan inkişaf prosesidir (Hüseynova, 2022; UNESCO, 2020). İnküziv təhsil sistemi fərdlərin təhsilə məhdud çıxışı problemi ilə başlayır. Bu təhsil konsepsiyası xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların digər adi tələbələrə eyni təlim prosesini izlədikləri ümumi təhsil mühitində iştirakını nəzərdə tutur. İnküziv təhsilin əsas məqsədi xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların cəmiyyətlə daha əhatəli qarşılıqlı əlaqədə olmaq qabiliyyətini inkişaf etdirməkdir. Bu sistemin şagirdlər və bütövlükdə müəllimlərlə qarşılıqlı əlaqə yolu ilə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların sosial statusunu yaxşılaşdırması gözlənilir. Lampung əyalətinin Təhsil İdarəsi inküziv təhsili 2015-ci ildə tətbiq etməyə başlamış və 2017-ci tədris ilində tətbiqini təkmilləşdirərək tətbiq prosesində ortaya çıxan bir sıra problemləri həll etmişdir. İnküziv təhsil tək-cə təhsil sistemi üçün deyil, həm də cəmiyyətin ümumi rifahı üçün çoxsaylı faydalar təklif edir. İnküziv təhsil alan şəxslərin gələcəkdə məşğulluq potensialı var (Abbasova, 2023; Abdullah, 2023).

Tədris yanaşması hər bir şagirdin şəraitinə və qabiliyyətlərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Fərqləri və tolerantlığın dəyərini anlamaq vacibdir. İnküziv təhsildə müəllim köməkçilərinin rolu materialın başa düşülməsini təmin etmək və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün sosial qarşılıqlı əlaqəni asanlaşdırmaq üçün də vacibdir (Eminova, 2021; Rzayeva, 2021). Bundan əlavə, məktəbin səylərinin yalnız xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların qarşılıqlı əlaqədə olması üçün sosial şərait yaratmaqla məhdudlaşmadığını, həm də onların potensial və qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyi əhatə etdiyini vurğulamaq lazımdır.

İnküziv təhsilin effektiv tətbiqi üçün ilk və ən vacib şərt binaların və nəqliyyatın uyğunlaşdırılmasıdır. Bu, təlim mühitinin hər bir uşağın ehtiyaclarını ödəməsini təmin etmək üçün lazımdır. Məktəb binaları həm fiziki, həm də nəqliyyatla əlçatan şəkildə dizayn edilməlidir. Bu, xüsusilə xüsusi

qayğıya ehtiyacı olan şagirdlər üçün vacibdir, çünki onlar təlim prosesində tam iştirak edə bilməlidirlər. Uşaqların təhlükəsiz və asanlıqla məktəbə çata bilməsi üçün müvafiq nəqliyyat vasitələri təmin edilməli olduğundan, nəqliyyatın uyğunlaşdırılması da vacibdir.

İkinci vacib şərt, təlimin hər bir şagirdin fərdi ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasını təmin edən universal təlim dizaynıdır. 1970-ci illərdən başlayaraq xaricdə əlilliyi olan şəxslər üçün təhsil imkanlarının genişləndirilməsinə yönəlmiş qaydalar hazırlanmışdır (Məmmədli, 2020; Ainscow, 2020; Məhəmməd, 2025) və bu qaydalar universal təlim dizaynını təlimin təşkilində əsas məsələlərdən biri kimi müəyyən etmişdir. Burada əsas məqsəd təlim mühitini müxtəlif tələbələrin ehtiyaclarına uyğunlaşdırmaqdır. Bu yanaşma müxtəlif tədris metodları və texnologiyalarının istifadəsini əhatə edir. Məsələn, məkanı göstərilən məqsədlərə uyğun hazırlamaq vacibdir. Müvafiq məkan dizaynı tələbələr üçün daha rahat və effektiv təlim təcrübəsini təmin edir. Məkanın təşkili xüsusi qayğıya ehtiyacı olan tələbələrin təlim mühitinə daha yaxşı inteqrasiyasını asanlaşdırır.

Rəqəmsal resursların və materialların inklüziv təhsilə inteqrasiyası təlimin keyfiyyətini artıran və təhsil mühitini daha əlçatan, fərdiləşdirilmiş və dinamik edən vacib bir yanaşmadır. Bu yanaşma təlim prosesini yalnız xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlər üçün deyil, ümumiyyətlə bütün şagirdlər üçün daha effektiv və cəlbədicə etmək üçün vacibdir. Bu yanaşmanın Azərbaycanda tətbiqi həm təhsil mühitinin inkişafında, həm də şagirdlərin təhsil hüquqlarının təmin edilməsində əhəmiyyətli bir addım hesab edilə bilər.

Təhsildə rəqəmsal resursların istifadəsi təlim prosesi üçün yeni imkanlar açır. Bu resurslar şagirdlərin təlim ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış fərdiləşdirilmiş yanaşmalara imkan verir və daha geniş auditoriya üçün təlimə bərabər çıxışı təmin edir. Məsələn, audiovizual materiallar (videolar, animasiyalar və tədris planı) şagirdlərə dərsləri daha yaxşı başa düşməyə və nəzərdən keçirməyə kömək edir. İnteraktiv platformalar və simulyasiyalar şagirdlərə dərslərdə fəal iştirak etməyə və öz templərində öyrənməyə imkan verir (Florian və Beaton, 2018; Slee, 2019).

İnklüziv təhsilin təkmilləşdirilməsində və təlim məqsədlərinə çatmaqda ilk addım təlim məqsədlərini dəqiq müəyyən etməkdir. Təlim məqsədləri şagirdlərin müəyyən bir müddət ərzində əldə etmələri gözlənilən bacarıq və biliklərdir. Bu məqsədlər xüsusi təhsil ehtiyacı olan şagirdlərin inkişafını dəstəkləmək üçün hazırlanmışdır. Təlim məqsədlərinə çatmağın əsas məqsədi şagirdlərin təhsil mühitinə tam inteqrasiyasını və təlim prosesində fəal iştirakını təmin etməkdir. Təlim mühitinin inklüziv olması və şagirdlərin fərdi ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması vacibdir. Binaların, tədris vəsaitlərinin, texnologiyanın və digər resursların əlçatanlığı şagirdlərin təlim mühitinə uyğun olmalıdır. Son illərdə Azərbaycan təlim üçün əlverişli fiziki mühit yaratmaq üçün addımlar atıb. Bu tədbirlər, xüsusən də ümumi təhsil siniflərində təlimi asanlaşdırır. Rəqəmsal vasitələrin və interaktiv tədris metodlarının istifadəsi şagirdlərin müxtəlif ehtiyaclarını ödəməyə kömək edir.

İnklüziv təhsil mühitində fərdiləşdirilmiş tədris metodları şagirdlərin inkişafına müsbət təsir göstərir. Müxtəlif təlim üslublarına malik şagirdlər üçün müxtəlif tədris metodlarından istifadə təlim məqsədlərinə çatmaq üçün çox vacibdir. Məsələn, bəzi şagirdlər vizual materiallarla öyrənməyə üstünlük verirlər, digərləri isə şifahi məlumatlara daha yaxşı cavab verirlər. Rəqəmsal vasitələr, videolar, interaktiv tətbiqlər və digər fərdiləşdirilmiş yanaşmalar şagirdlərə öz templərində öyrənməyə imkan verir. Bu cür metodların istifadəsi Azərbaycanda artmaqdadır və xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlar üçün fərdiləşdirilmiş tədris proqramlarının hazırlanması bunda əsas rol oynayır.

Şagirdlərin təlim məqsədlərinə çatmalarını dəstəkləmək üçün əlavə resursların təmin edilməsi vacibdir. Xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdlərə əlavə dəstək və təlim materialları verilməlidir. Bu resurslara fərdiləşdirilmiş dərslər, mentorlar, şifahi və yazılı materiallar, eləcə də təlim resursları və rəqəmsal platformalar daxil ola bilər. Bu istiqamətdə Azərbaycanda atılan addımlar, xüsusən də Təhsil Nazirliyi tərəfindən təmin edilən müxtəlif müasir təlim resursları və proqramları ilə dəstəklənir. Müəllimlər şagirdlərin ehtiyaclarına uyğun olaraq müxtəlif tədris vasitələri və resurslarından istifadə etmək üçün təlim keçirlər.

Ümumilikdə qeyd etmək olar ki, inklüziv pedaqogikanın tətbiqi yalnız müəllimlərin peşəkar inkişafı ilə deyil, həm də təhsil siyasətinin davamlı təkmilləşdirilməsi yolu ilə mümkün olacaq

(Məhəmməd, 2025; Quliyeva, 2019). Azərbaycanda inklüziv təhsilin effektivliyini qiymətləndirərkən bir neçə əsas aspekti nəzərə almaq vacibdir. Inklüziv təhsil xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların ümumi təhsil sistemində inteqrasiyasını təmin etməyi hədəfləyir. Bu yanaşma həmçinin bütün şagirdlər üçün bərabər təhsil imkanları yaradır və onların fərdi ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış təlim mühiti təmin edir. Lakin inklüziv təhsilin effektiv tətbiqi həm resurslar, həm də metodologiyalar baxımından müəyyən çətinliklər və inkişaf ehtiyacları ilə üzləşir.

Nəticə

Aparılan araşdırma göstərir ki, inklüziv təhsilin səmərəli təşkil edilməsi və idarə olunması müasir təhsil sisteminin əsas prioritet istiqamətlərindən biridir. Inklüziv təhsil xüsusi təhsil ehtiyacı olan şagirdlərin ümumi təhsil mühitinə inteqrasiyasını təmin etməklə yanaşı, bütün şagirdlər üçün bərabər və əlçatan təhsil imkanlarının yaradılmasına xidmət edir. Bu prosesin uğurla həyata keçirilməsi üçün məktəblərdə təlim mühitinin uyğunlaşdırılması, universal təlim dizaynının tətbiqi və müasir pedaqoji yanaşmalardan istifadə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, inklüziv təhsilin inkişafında rəqəmsal resursların və interaktiv tədris metodlarının tətbiqi mühüm rol oynayır. Bu yanaşmalar şagirdlərin fərdi öyrənmə ehtiyaclarını nəzərə almağa və onların təlim prosesində daha fəal iştirakını təmin etməyə imkan yaradır. Bununla yanaşı, inklüziv təhsilin səmərəli həyata keçirilməsi üçün məktəb infrastrukturunun əlçatan olması, əlavə tədris resurslarının təmin edilməsi və müəllimlərin inklüziv pedaqogika sahəsində peşəkar inkişafının dəstəklənməsi vacib şərtlərdən biridir. Eyni zamanda aparılan təhlillər göstərir ki, inklüziv təhsilin tətbiqində bəzi problemlər hələ də mövcuddur. Xüsusilə məktəblər arasında resurs bərabərsizliyi, təlim mühitinin tam uyğunlaşdırılmaması və müəllimlərin bu sahədə əlavə hazırlığa ehtiyacı inklüziv təhsilin daha səmərəli təşkilinə müəyyən maneələr yaradır. Buna görə də inklüziv təhsilin inkişafı istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi, təhsil siyasətinin təkmilləşdirilməsi və təhsil müəssisələrində inklüziv mühitin gücləndirilməsi zəruri hesab olunur. Beləliklə, inklüziv təhsilin səmərəli idarə olunması yalnız təhsil sisteminin inkişafına deyil, həm də cəmiyyətdə sosial bərabərliyin və inklüzivliyin təmin olunmasına mühüm töhfə verir.

Tədqiqatın yekunu olaraq aşağıdakı təklifləri irəli sürmək olar: inklüziv təhsilin səmərəli təşkili və idarə olunmasının təmin edilməsi üçün ümumtəhsil məktəblərində təlim mühitinin xüsusi təhsil ehtiyacı olan şagirdlərin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan məktəblərin fiziki mühitinin əlçatanlığının artırılması, tədris prosesində müasir pedaqoji yanaşmaların və fərdiləşdirilmiş təlim metodlarının tətbiqinin genişləndirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur. Eyni zamanda, inklüziv təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün müəllimlərin inklüziv pedaqogika sahəsində bilik və bacarıqlarının artırılması, onların peşəkar inkişafının dəstəklənməsi və bu istiqamətdə mütəmadi təlimlərin təşkili vacibdir. Bununla yanaşı, tədris prosesində rəqəmsal resurslardan və interaktiv təlim vasitələrindən istifadə imkanlarının genişləndirilməsi şagirdlərin fərdi öyrənmə ehtiyaclarının nəzərə alınmasına və onların təlim prosesində daha fəal iştirakına şərait yarada bilər. Həmçinin, xüsusi təhsil ehtiyacı olan şagirdlər üçün əlavə pedaqoji və psixoloji dəstək xidmətlərinin təşkili, eləcə də məktəblər, valideynlər və təhsil qurumları arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi inklüziv təhsilin daha səmərəli həyata keçirilməsinə müsbət təsir göstərə bilər.

Ədəbiyyat

1. Abbasova, S. (2023). Təhsil subyektlərinin inklüziv təhsilin tətbiqinə təşviq olunmasındakı rolu. *Elmi İş. Beynəlxalq Elmi Jurnal*, 17(10), 54–58.
2. Abdullah, H. (2023). Penerapan kelas inklusi melalui pendamping guru shadow untuk meningkatkan prestasi siswa ABK di sekolah kreatif SD Muhammadiyah 20 Surabaya. *Jurnal Studia Religia*, 7(2), 45–53.
3. Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(1), 7–16.

4. Eminova, G. (2021). İnküziv təhsildə sinfin effektiv idarə edilməsinin məqsədi və əhəmiyyəti. *Azərbaycan məktəbi*, 4, 45–52.
5. Florian, L., & Beaton, M. (2018). Inclusive pedagogy in action: Getting it right for every child. *International Journal of Inclusive Education*, 22(8), 870–884.
6. Hüseynova, N. (2022). *İnküziv təhsildə pedaqoji yanaşmalar və təlim strategiyaları*. Təhsil.
7. Quliyeva, R. (2019). İnküziv təhsil mühitinin formalaşdırılması və idarə olunması problemləri. *Təhsil problemləri*, 3, 67–75.
8. Məhəmməd, H.V. (2025). Ali təhsildə inküzivliyin inkişafı: müasir yanaşmalar və çətinliklər. *Paradiqma jurnalı*, 2, 136–148.
9. Məmmədli, A. (2020). *Ümumtəhsil məktəblərində inküziv təhsilin təşkili məsələləri*. Elm və Təhsil.
10. Rzayeva, L. (2021). İnküziv təhsil şəraitində müəllim fəaliyyətinin xüsusiyyətləri. *Pedagoji araşdırmalar*, 2, 88–96.
11. Slee, R. (2019). Inclusive education isn't dead; it just smells funny. *Routledge*.
12. UNESCO. (2020). *Global education monitoring report: Inclusion and education – All means all*. UNESCO Publishing.

Daxil oldu: 02.01.2026

Qəbul edildi: 05.04.2026